

ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

Авраменко С.М.

молодший науковий співробітник,

Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав»

ДО ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДУХОВНОГО ВІДОМСТВА В СЕЛІ СОСНОВА ПЕРЕЯСЛАВСЬКОГО ПОВІТУ ПОЛТАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ ВПРОДОВЖ ХІХ СТОЛІТТЯ

До реформ 60-х років ХІХ століття початкова освіта в Полтавській губернії перебувала в занедбаному стані. Така ситуація склалася здебільшого не з вини парафіяльного духовенства, а через нестачу коштів і байдужість до цієї справи з боку влади. Однак, незважаючи на всі недоліки, саме священники та церковнослужителі були майже єдиними поширювачами грамоти серед сільського населення. Важливою заслугою духовенства в справі народної освіти було те, що вони змогли привернути увагу парафіян до необхідності здобувати хоча б елементарну початкову освіту, до якої селяни часто ставилися упереджено.

Перші відомості про те, що дячок Димитрівської парафії села Соснови Переяславського повіту Полтавської губернії навчав дітей грамоті зафіксовані в церковній книзі, яка видана Полтавською духовною консисторією для запису результатів відвідування церкви місцевими благочинними [1, с. 24]. У цій книзі протоієрей Михайло Рекало, 27 листопада 1828 року, зробив запис: «Мальчиков изучивших молитвы и заповеди есть довольно количество, но по причине холодного времени не многие были спрашиваемы». Під час другого відвідування благочинний протоієрей відмітив хлопчиків, які на пам'ять знають молитви: Тимофія Зуба, Ігната Москаленка, Іллю Карпенка, Федора Залізовського. Наступник Михайла Рекала, благочинний протоієрей Нестеровський, про навчання дітей в цьому селі згадує менше, а в подальші роки взагалі відсутні записи, які б характеризували навчальний процес у цій парафії. Відсутність їх і в інших документах дає підстави припускати, що в 30-х роках ХІХ століття діти цього села не мали можливості навчатися. Таке припущення підтверджується далеко не позитивними записами благочинного Нестеровського у церковній книзі: «Рекомендую церковную историю пробрести и все до него касающие предметы изучить по надлежащему» [1, с. 24].

Учительські посади у початкових школах духовного відомства часто займали паламарі і дяки, які становили найнижчу ланку церковного кліру, були читцями і співаками у церкві. Їх заохочували невеликими

грошовими винагородами у розмірі 10-20 крб. за роботу протягом кількох років. Це була мізерна плата за працю іноді у жахливих умовах: у холодній, сирій, темній, тісній сторожці або селянській хаті [3, с. 115].

В наступні роки діти цієї парафії теж не мали можливості отримувати елементарну початкову освіту, оскільки священик В. Золотоуха, який служив у Дмитрівській парафії до 1841 року виконував тільки основні свої функції, а «дядьок Николай Юркевич старый, предметов вновь установленных не в состоянии изучить, а сын его псаломщик, Данило Юркевич, не знает предметов вовсе» [1, с. 24].

В кліровій відомості відмічено, що 1841 року з появою в селі диякона Василя Забіякіна відкрилася початкова школа. Зі спогадів учнів диякон був завзятим вчителем. Діти за дві зими закінчували школу з твердим засвоєнням граматики. По закінченню навчання учні зобов'язувалися приносити вчителю «один рубль», як винагороду. На жаль, він перебував у цій парафії до 1843 року. Його наступник Микола Марковський, дячок похилого віку, початковою школою не опікувався [1, с. 25].

В кінці 50-х років XIX століття дячок Іаков Миславський, з метою підготувати собі помічників для клиросного читання і співу, в своєму будинку відкриває початкову школу. Найбільш здібних учнів диякон допускав не тільки до клиросного читання і співу, а й до прислужування біля вівтаря. Із спогадів колишніх учнів: в школі вивчали молитви, початкову арифметику, читання слов'янське і російське письмо та співи. Іаков Миславський вчителював до 60-х років XIX століття [1, с. 27].

У на початку 60-х років XIX століття уряд Російської імперії цілком усвідомив нагальну необхідність змін у житті країни. Скасування кріпосництва змусило царський уряд розпочати реформування народної освіти. Святійший Синод розробив та видав цілу низку указів і положень, які стосувалися розвитку початкової освіти. Згідно з «Положеннями...» початкові школи духовного відомства повинні «утверджувати в народі релігійні та моральні поняття й поширювати первісні корисні знання» [5, с. 86]. Закон Божий був основним предметом у програмі таких початкових шкіл, право на його викладання мали парафіяльні священики або законовчителі, затверджені Єпархіальною владою. Згідно вищевказаного положення священиків зобов'язували запроваджувати початкову світу у своїх парафіях, що сприяло збільшенню кількості церковнопарафіяльних шкіл і шкіл грамоти. У Полтавській губернії влітку 1861 року нараховувалось 69 шкіл духовного відомства, а в кінці цього року було 285 [6, с. 116].

Священик Микола Зубков, який служив в Дмитрівській парафії з 1863 до 1885 року, своєму будинку відкрив школу грамоти і на шкільну справу звернув особливу увагу. За збереженими списками в 1867 році її відвідувало 36 хлопчиків і 3 дівчинки. Як свідчать архівні матеріали початкову школу неодноразово інспектував благочинний протоієрей і за зразкове ведення шкільної справи завідувач школи декілька раз

отримував грошові винагороди з Переяславської Училищної Ради, проте, будинок священика не вмщував всіх бажаючих навчатися. Тож, Микола Зубков мав на меті збудувати окреме приміщення для школи. У 1871 році за церковно-гаманцеві кошти було закуплене і звезене дерево «сирий матеріал», для побудови школи. Але, парафіяни не підтримали доброго починання свого священика і будматеріал був розпроданий [1, с. 27].

Стефан Симонович, прийнявши парафію у священика Миколи Зубкова, з 1885 до 1888 був законовчителем у сільській школі грамоти, а учителем – псаломщик Олександр Євсевський. Ця школа з 1886 року знаходилась у відомстві Переяславського відділення Училищної Ради, від якої отримала більшість підручників і декілька разів грошову винагороду вчителям [1, с. 28].

Після Стефана Симоновича на парафії перебував священик Олександр Тарасюк, за цей час питання про побудову приміщення не порушувалося.

З приходом в парафію священика Іоана Лангінова, в 1892 навчальному році, школа грамоти була реорганізована в церковно-парафіяльну. У такій школі настоятель Димитрієвської парафії одночасно був завідувачем і законовчителем – викладав Закон Божий. Решту шкільних предметів: арифметику, читання і письмо викладав вчитель, згідно програми для церковнопарафіяльних шкіл. Розклад занять затверджувала Переяславська Училищна Рада.

Аналізуючи змістовне наповнення навчальної програми та методики викладання окремих предметів можна зробити висновки, що найважливішим предметом у церковнопарафіяльній школі був Закон Божий. Велика увага приділялася церковному співу. Програма з письма визначала коло вмінь учнів, які після закінчення школи практично не використовувалися. Програма з арифметики, передбачала з'ясування основних арифметичних понять, уміння рахувати до 100, засвоєння чотирьох дій у межах двох десятків [4, с. 116].

12 грудня 1892 року парафію очолив М. Варвинський. Училищною Радою він був затверджений завідувачем і законовчителем місцевої церковнопарафіяльної школи. На посаду вчителя призначений Олександр Євсевський місцевий паламар, який закінчив курс Переяславського духовного училища. Ця школа розміщувалася в тісному і не зручному приміщенні. В селі з 200 дітей шкільного віку навчалось тільки 35. Не дивлячись на незручності, процес навчання був поставлений на високому рівні. Шкільна інспекція неодноразово зазначала школу, як одну із кращих в Переяславському повіті [1, с. 28].

Станом на 1894-1895 навчальний рік в Переяславському повіті Полтавської губернії діяло 32 земські, 42 церковнопарафіяльні, 1 міністерська школи. У 25 парафіях повіту шкіл не було [6, с. 63].

У 1895-1996 навчальному році в Полтавській єпархії 257 церковнопарафіяльних шкіл розміщувалися у спеціально для них

збудованих приміщеннях, 267 найманих, 250 у приватних квартирах і 146 у церковних сторожках. Із 920 шкільних приміщень зручних було 443[6, с. 115].

1896 року Святіший Синод розробив та видав «Положення про управління церковнопарафіяльними і школами грамоти», згідно з яким впроваджувалася більш чітка система управління мережею церковних шкіл. Вище керівництво підпорядковувалась єпископу Полтавському і Переяславському. Найближчим органом управління була Училищна Рада до якої входили: голова, 3 почесних члени, 9 постійних членів і діловод. Училищні Ради повинні контролювати і опікувалися благоустроєм існуючих шкіл і відкриттям нових [6, с. 119]. Училищна рада підпорядковувалась єпископу Полтавському і Переяславському.

Соснівські парафіяни з 80-х років XIX століття неодноразово піднімала питання про будівництво нового приміщення для школи. Лише в кінці 1896 року питання нового приміщення зрушило з місця. Парафіяни і церковний староста звернулися з клопотанням до Іларіона, єпископа Полтавського і Переяславського (1824-1904) (в миру Іван Євфимович Юшинов) взяти з церковного капіталу 400 рублів, на будівництво нового приміщення для церковнопарафіяльної школи. Преосвященний Іларіон дозволив використати 500 рублів, бо неодноразово заохочував до створення початкових навчальних закладів духовного відомства.

Взимку 1897 року з міста Переяслава Полтавської губернії був завезений будівельний матеріал (дерево) для нової школи, весною відведена ділянка, поблизу церкви, в серпні цього року з церковних коштів виділено додатково 50 карбованців. Невдовзі звели стіни і вкрили залізом дах.

Впродовж року на ремонт церкви і дзвінці, із церковних коштів, виділено 1000 рублів і зазначено, що із даної суми можна взяти 300 рублів на добудову церковнопарафіяльної школи.

Стараннями сільського священика, парафіян, церковного старости, відставного унтер-офіцера, заможного селянина Карпа Чорнобая, уповноважених від селян Василя Ошкало і Іоана Дуди, будівництво школи було завершено. Церковнопарафіяльна школа мала розміри: 14 м на 8,5 м. Приміщення складалося з 2-ох класних кімнат і однієї кімнати для вчителя та кухні для сторожа. Велика кімната мала розміри: 8,5 м на 7,5 м з висотою 3 м, менша кімнати – 3,5 м на 4 м [1, с. 30]. Вчителькою церковнопарафіяльної школи затверджена Софія Федоренко, яка закінчила Переяславську жіночу гімназію.

Дата 26 жовтня 1897 року жителям села Соснови на довго залишиться в пам'яті. Цього дня відбулося освячення шкільного приміщення, яке здійснювали благочинний Іоан Лонгінов з участю повітового спостерігача Данила Данилевського, священика з села Сомкова Долина Переяславського повіту Миколи Черемховича і завідувача соснівською школою священика Мефодія Варвинського.

Після освячення церковнопарафіяльної школи, повітовий спостерігач Данило Данилевський в своїй промові побажав учням, які тривалий час не мали зручного приміщення, щоб їхня школа в наступні роки слугувала: «...истинным рассадником добрых нравов и полезных учений» [1, с. 31].

Отже в XIX столітті простежуємо значний розвиток початкової освіти в Димитрівській парафії в села Соснова Переяславського повіту Полтавської губернії. Якщо в першій чверті XIX століття навчав дітей грамоті дячок, в документах зафіксовані прізвища школярів які на пам'ять знали молитви. то з 40-х років діти навчалися в школі грамоти, яка знаходилася в хаті священика, а у 1897 році була збудована добротна церковнопарафіяльна школа, яка функціонувала до 20-х років XX століття.

Список використаних джерел:

1. Варвинский М. История школьного дела в Соснове / М. Варвинский // Полтавские епархиальные ведомости. Часть официальная. – Полтава, 1899. – № 1. – 42 с.
2. Отчет о состоянии церковно-приходских школ и школ грамоты Полтавской епархии за 1894-1895 учебный год // Полтавские епархиальные ведомости. Часть официальная. 1896. – №6.
3. Петренко І.М. Церковнопарафіяльні школи Лівобережної України в системі освітньої політики уряду Російської політики (1884–1917 рр.) / І.М. Петренко. – П., 2008. – 218 с.
4. Пругавин А.С. Законы и справочные сведения по начальному народному образованию / А.С. Пругавин. – СПб., 1904. – 467 с.
5. Спасский П.Н. Сборник правил о школах церковно-приходских и грамоты / П.Н. Спасский. – СПб., 1898. – 213 с.
6. Ткаченко Н.Г. Церковнопарафіяльні школи і школи грамоти Переяславського повіту в кінці XIX століття (1897-1898 навчальний рік) / Зб. наук. пр. Переяслав-Хм. ДПШ ім. Г.С. Сковороди. 2002. – 115-121 с.

Боднар Д.М.

аспірант,

Науковий керівник: Кучинська І.О.

*доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка*

МАЗУРКЕВИЧ О. Р. ПРО ВПЛИВ ЛІТЕРАТУРИ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ УЧНІВ

Педагогічні персоналії є одним із напрямів сучасної історико-педагогічної науки. Звернення до творчої біографії вчених сприяє формуванню уявлень про цілісний історико-педагогічний процес. Аналіз